

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1942

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

FRIEDRICH NIETZSCHE

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

Ἡ μετοίκηση διὰ μέσου ὄλων τῶν στοιχείων ἀποτελεῖ, στὸ σύστημα τῆς Φύσης, τὸ ἀντίστοιχο τῆς μετεμψύχωσης τοῦ Πυθαγόρα. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐμπεδοκλῆς θυμᾶται νὰ ἦταν πουλί, θάμνος, ψάρι, ἀγόρι καὶ κορίτσι⁽¹⁾. Χρησιμοποιεῖ στὴν περίπτωση τούτη τὴ μυθικὴ ἔκφραση τῶν Πυθαγορείων. Αὐτὸ πού τὸν καθιστᾷ δυσνόητο εἶν' ὅτι σ' αὐτὸν ἡ μυθικὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη προχωροῦν ἢ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη· καβαλλάει δυὸ ἄλογα ταυτόχρονα, πηδώντας ἀπὸ τὸ ἓνα στ' ἄλλο. Ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἡ ἀλληγορία εἶναι ἤδη αἰσθητὴ στὴ θέση τοῦ μύθου· ἔτσι φαίνεται νὰ πιστεύει σ' ὄλους τοὺς Θεοὺς, ἀλλὰ μὲ Θεοὺς ὑπονοεῖ τὰ στοιχεῖα τῆς Φύσης. Ἡ ἐρμηνεία πού δίνει στὸν Ἀπόλλωνα εἶναι ἡ πιὸ ἀξιοσημείωτη, γιατί σ' αὐτὸν βλέπει τὸ Πνεῦμα: « Δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν σιμῶσῃ οὔτε νὰ τὸν ἀγγίξῃ μὲ τὰ χέρια· δὲν ἔχει κεφάλι ὑψωμένο ἀπάνωθε ἀπ' τὰ μέλη του, δὲν ἔχει οὔτε κλάδους πού ξεπετιῶνται ἀπ' τὸν κορμό, οὔτε πόδια, οὔτε γόνατα παχειά, οὔτε φύλο· πλάστηκε σὰν πνεῦμα, φρήν, ἱερὸ καὶ ἀνείπωτα μεγάλο, τοῦ ὁποίου οἱ γοργεὲς σκέψεις διατρέχουν τὸν κόσμον »⁽²⁾. Οἱ Θεοί, ἐξ ἄλλου, ἔχουν ὄλοι

γεννηθῆ καὶ δὲν εἶναι αἰώνιοι (δὲν εἶναι παρὰ μακροίωνα)⁽³⁾. Τὸ πνεῦμα τοῦτο δὲν εἶναι ὁ συντελεστὴς τῆς κίνησης, ὅπως πιστεύει ὁ Ἀναξαγόρας. Ἀρκεῖ ὅμως γιὰ νὰ καταλάβουμε κάθε κίνηση μόλις ἐπηρασθῆ ἀπὸ μῖσος [νεῖκος] ἢ ἔρωτα [φιλότιτα]. Συγκρίνοντάς τον μὲ τὸν Ἀναξαγόρα, βλέπουμε ἐδῶ πὼς τείνει νὰ παραδεχθῆ, ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ (minimum) Νοῦς γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὁποιαδήποτε κίνηση⁽⁴⁾. Ὁ Νοῦς τοῦ φαίνεται ἀκόμη πολυσύνθετος καὶ ὑπὲρ τὸ δέον πλήρης· ἡ ἡδονὴ καὶ ὁ πόνος, τὰ ὕστατα φαινόμενα τῆς ζωῆς, τοῦ ἀρκοῦν γιατί εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνστικτῶν τῆς ἔλξης καὶ τῆς ἀπώσης⁽⁵⁾. Ὅταν ἐπιδροῦν στὰ στοιχεῖα, προκύπτουν τὰ πάντα ἀπὸ αὐτές, ἀκόμη καὶ ἡ σκέψη. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀντικαθιστᾷ τὸν ἀκαθόριστον Νοῦν μὲ τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος, πού εἶναι περισσότερο

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

(1) Πρβ. Ἐμπεδ. Β. « Καθαρμοὶ » 117, (208, 9).

« ἤδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενόμεν κοῦρός τε κόρη τε θάμνος τ' οἰωνός τε καὶ ἔξαλος ἔλλοπος ἰχθύς. »

Καί: Ἰππολ. Ἀναίρ. Ι, 3... « μάλιστα δὲ πάντων συγκατατίθεται τῇ μετενσωματώσει... οὗτος πάσας εἰς πάντα τὰ ζῶα μεταλλάττειν εἶπε τὰς ψυχάς... » [Ἐμπεδ. Α. 31 (158, 41)] (Π. τ. μ.).

(2) Ἐμπεδ. Β. 134, 4 (212, 24):

« οὐδὲ γὰρ ἀνδρομή κεφαλῇ κατὰ γυῖα κέκασται, οὐ μὲν ἀπαί νότιοι δύο κλάδοι ἀίσσονται, οὐ πόδες, οὐ θοὰ γούνα, οὐ μήδεα λαχίεντα, ἀλλὰ φρήν ἱερὴ καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μούνον, φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταίσσουσα θοῆσιν. »

*Ὅτι περὶ Ἀπόλλωνα ὁ λόγος, συνηγορεῖ ὁ Ἄμ-

μώνιος εἰς τὰ περὶ Ἐρμην. Ἀριστ. καὶ ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος VIII, 57: « Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ Σοφιστῇ φησὶ πρῶτον Ἐμπεδοκλέα ρητορικὴν εὐρεῖν, Ζήνωνά δὲ διαλεκτικὴν, ἐν δὲ τῷ περὶ ποιητῶν φησὶν ὅτι καὶ ὁμηρικὸς ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ δεινός περὶ τὴν φράσιν γέγονεν μεταφορητικός τε ὢν καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ ποιητικὴν ἐπιτεύμασι χρώμενος· καὶ διότι γράψαντος αὐτοῦ καὶ ἄλλα ποιήματα τὴν τε Ξέρξου διάβασιν καὶ προοίμιον εἰς Ἀπόλλωνα, ταῦθ' ὕστερον κατέκασεν ἀδελφῆ τῆς αὐτοῦ (ἡ θυγάτηρ ὡς φησὶν Ἰερώνυμος, τὸ μὲν Προοίμιον ἀκούσα, τὰ δὲ Περσικὰ βουλευθεῖσα διὰ τὸ ἀτελείωτον εἶναι. » [Ἐμπεδ. Α. 1 (150, 46)] (Σ. τ. Μ.)

(1) « δαίμονας τὰς ψυχὰς λέγων μακροίωνα, ὅτι εἰσὶν ἀθάνατοι καὶ μακροὺς ζῶσιν αἰῶνας. » Ἰππολ. Ἀναίρ. VIII, 29 p. 249 M. [Ἐμπεδ. Β. « Καθαρμοὶ » 115 (206, 12)]. Καὶ Ἐμπεδ. Β. 115, (207, 11): « δαίμονες οἷτε μακροίωνος λελάχασι βίοιο » (Π. τ. Μ.).

(2) Πρβ. Ἀριστ. Μεταφ. Α. 4. 985, 21. « Ἐ. μὲν οὖν παρὰ τοὺς πρότερου πρώτος τὸ τὴν αἰτίαν διελεῖν εἰσήνεγκεν, οὐ μίαν ποιήσας τὴν τῆς κινήσεως ἀρχὴν ἀλλ' ἐτέρας τε καὶ ἐναντίας. » [Ἐμπεδ. Α. 37 (159, 44)] (Π. τ. Μ.).

(3) « ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην ὁμολογουμένως ἀποδίδωσιν ἡδεσθαι μὲν παιῶν τοῖς ὁμοίοις, λυπεῖσθαι δὲ τοῖς ἐναντίοις. » (Θεοφρ. Περὶ Αἰσθ. I ff.). [Ἐμπεδ. Α. 86 (169, 39)]. (Π. τ. Μ.).

σαφῆ. Ἔτσι καταργεῖ ἀσφαλῶς κάθε μηχανική κίνηση, ἐνῶ ὁ Ἀναξαγόρας ἀπέδιδε στὸν Νοῦν τὴν ἀφειτηρία τῆς κίνησης καὶ θεωροῦσε τὶς ἐπακόλουθες κινήσεις ὡς ἔμμεσες συνέπειες. Αὐτὸ ἦταν τὸ λογικό. Γιατί πῶς κάτι νεκρὸ, κάτι ἄψυχο, θὰ μπορούσε νὰ ἐπιδράσῃ σὲ κάτι ἄλλο ἐπίσης ἄψυχο; Δὲν ὑπάρχει μηχανική ἐξήγηση τῆς κίνησης· δὲ μπορούμε νὰ τὴν ἐξηγήσουμε παρά μὲ παρορμήσεις, μὲ ἐνέργειες ψυχικές. Αὐτὲς μονάχα μπορούνε νὰ κινήσουν ὄχι μονάχα *μιά φορά*, ἀλλὰ συνεχῶς καὶ παντοῦ. Ἀλλὰ τὸ κύριο πρόβλημά του συνίσταται στὴ γέννηση τοῦ *ἐνθρονισμένου κόσμου* ἀπὸ τὰ ἀντίπαλα αὐτὰ ἐνστικτικά, χωρὶς τὴ βοήθεια κανενὸς σκοποῦ, κανενὸς Νοῦ. Ἀρκεῖται ἐδῶ, μὲ αὐτὴ τὴ μεγαλειώδη ἀντίληψη πῶς ἀνάμεσα στίς ἀπειράριθμες τερατώδεις κι' ἀδύνατες μορφές τῆς ζωῆς μπορούνε νὰ βρεθοῦν μερικές ποὺ εἶναι καλὰ ρυθμισμένες καὶ κατάλληλες γιὰ τὴ ζωὴ. Ἡ καλὴ προσαρμογὴ καθορίζει τὸν ἀριθμὸ τῶν ὄντων. Τὰ ὑλιστικὰ συστήματα δὲν ἐγκατέλειψαν ποτὲ αὐτὴ τὴν ἰδέα. Ἔχουμε δὲ μιά ἰδιαίτερη ἐφαρμογὴ στὴ θεωρία τοῦ Δαρβίνου.

Ὁ ἔρωτας, στίς ἐνώσεις ποὺ πραγματοποιεῖ, δὲν ἀπασχολεῖται νὰ προσαρμόζει, ἀλλὰ νὰ ἐνώνει. Ζευγαρώνει τὰ πάντα, δημιουργεῖ σώματα ταύρου μὲ κεφάλια ἀνθρώπινα, ὄντα ταυτοχρόνως ἀρσενικά καὶ θηλυκά κι' ὅλα τὰ πιθανὰ τέρατα. Σιγά-σιγά τὰ μέλη συνδυάζονται πιὸ ἀρμονικά, καθοδηγούμενα πάντα ἀπὸ τὴ συγγένεια τῶν ὁμοίων⁽¹⁾.

Τέτοιες εἶναι οἱ κινητήριες δυνάμεις· ἀλλ' ὅ,τι κινήθηκε, εἶναι ὄντα ὅπως τὰ φαντάστηκε ὁ Παρμενίδης: ἀγέννητα, ἀφθορα, ἀναλλοίωτα. Ἐνῶ ὁ Ἀναξαγόρας παραδεχότανε πῶς ὅλες οἱ ποιότητες εἶναι πραγματικές, δηλαδή, αἰώνιες, ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲν βρίσκει παρά *τέσσερις* ἀληθινές πραγματικότητες: τὴ γῆ, τὴ φωτιά, τὸ νερὸ καὶ τὸν ἀέρα...⁽²⁾. Τὰ τέσσερα αὐτὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα περικλείουν σ' αὐ-

(1) Ἐμπεδ. Β. « Περὶ Φύσεως » 61 (191, 9) :

« Πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερνα φύεσθαι, βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, τὰ δ' ἔμπαλιν ἐξανατέλλειν ἀνδροφυῆ βούκρانا, μεμειγμένα τῇ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν τῇ δὲ γυναικοφυῆ, σκιεροῖς ἡσκημένα γυλοῖς. »

Πρβ. καὶ Αἰλιανοῦ « Περὶ φύσ. ψυχῆς » XVI, 29 : « Ἐ. ὁ φυσικός φησι περὶ ζῶων ἰδιότητος λέγων καὶ ἐκεῖνος δὴπου γίνεσθαι τινα συμφυῆ καὶ κράσει μορφῆς μὲν διάφορα, ἐνώσει δὲ σώματος συμπλακέντα... [Ἐμπεδ. Β. 61 (190, 26)]. Καί : Σιμπλ. Φυσ. 371, 33 « ὡσπερ Ἐ. κατὰ τὴν τῆς Φιλίας ἀρχὴν φησι γενέσθαι ὡς ἔτυχε μέρη πρῶτον τῶν ζῶων ὅσον κεφαλὰς καὶ χεῖρας καὶ πόδας, ἔπειτα συνιέναι ταῦτα « βουγενῆ... ἐξανατέλλειν » ἀνδρογενῆ δηλονότι βούκρωρα, ταυτέστιν ἐκ βοῶς καὶ ἀνθρώπου... ». [Ἐμπεδ. Β. 61 (190, 29)]. (Π. τ. Μ.).

(2) Ἄετ. I 3, 20. (Δοξ. 286) : « Ἐ. Μένωνος Ἀκραγαντίνος τέτταρα μὲν λέγει στοιχεῖα, πῦρ ἀέρα ὕδωρ γῆν, δύο δὲ ἀρχικάς δυνάμεις, Φιλίαν τε καὶ Νεῖκος, ὧν ἡ μὲν ἐστὶν ἐνωτική, τὸ δὲ διαιρετικόν. » [Ἐμπεδ. Α. 33 (159, 10)]. (Π. τ. Μ.).

τὸν ὀλόκληρη τὴν ὕλη, ποὺ δὲν μπορεῖ μήτε ν' αὐξήσῃ μήτε νὰ ἐλαττωθῇ. Ἡ φυσική στάθηκε σ' αὐτὰ γιὰ 2.000 χρόνια. Κανένας συνδυασμὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἀλλοιωσῇ τὶς ποιότητές των· δὲν μίγνυνται παρά μόνον ὅταν τὰ μόρια ἐνὸς σώματος εἰσδύουν στὰ διάκενα ποὺ χωρίζουν τὰ μόρια μεταξύ των. Κι' ὅταν ἀκόμη τὸ μείγμα εἶναι πλήρες, οὐσιαστικὰ δὲν ἔχουμε παρά ἓνα ἀμάλαγμα μορίων⁽¹⁾. Ἀντίθετα, ὅταν ἓνα σῶμα γεννιέται ἀπὸ ἓνα ἄλλο, δὲν μεταμορφώνεται σ' αὐτὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ οἱ οὐσίες ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸν πρῶτον αὐτὸ συνδυασμὸ. Ἄν δύο σώματα εἶναι οὐσιωδῶς χωρισμένα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο κι' ὡστόσο ἐπιδρῶνται ἀμοιβαῖα, αὐτὸ προκαλεῖται ἀπὸ τὸν ἀποχωρισμὸ τῶν μικροσκοπικῶν κι' ἀθέατων μορίων ποὺ εἰσχωροῦν στοὺς πόρους τοῦ ἄλλου σώματος. Ὅσο οἱ πόροι ἐνὸς σώματος ἀντιστοιχοῦν ἐπακριβῶς στίς ἐκχύσεις καὶ στὰ μόρια ἐνὸς ἄλλου, τόσο περισσότερο ἱκανὰ θὰ εἶναι γιὰ τὴν ἐνωσὴ τους⁽²⁾· γι' αὐτό, λέει, τὰ ὁμοειδῆ σώματα ποὺ εὐκόλα ἐνώνονται εἶναι σώματα φίλα, τὸ ὁμοιοποθεῖ τὸ ὁμοιο· ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μειχθῇ, μισεῖται. Οἱ πραγματικοὶ παράγοντες τῆς μίξεως, εἶναι πάντοτε ἡ *φιλία* καὶ τὸ *νεῖκος*· δηλαδή, ὑπάρχει μιά ἀναγκαῖα σχέση μεταξύ τῶν ἀποτελεσμάτων των καὶ τῆς μορφῆς τῶν πραγμάτων. Πρέπει τὰ σώματα νὰ ἐνώνονται ἢ νὰ συναρμόζονται κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε ν' ἀναλογοῦν καὶ ν' ἀντιστοιχοῦν· μονάχα τότες δημιουργεῖται ἡ *φιλία*.

Ἄλλ' ἀρχικά, ὅ,τι δημιουργεῖ τὰ πράγματα εἶναι ἡ ἀνάγκη⁽³⁾ κι' ὄχι ἡ νόηση. Καὶ ἡ *φιλία* ἐπίσης εἶναι ἀμβλύνοος. Δὲν γνωρίζει παρά μιά καὶ μόνο ροπή, πρὸς ὅ,τι τῆς μοιάζει. Ὅλες οἱ κινήσεις, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, γεννήθηκαν κατὰ τρόπο *μὴ μηχανικό*· ἀλλ' ὀδηγοῦν σ' ἓνα ἀποτέλεσμα μηχανικό· παράδοξο μείγμα ὑλιστικῶν καὶ ἰδεαλιστικῶν ἀπόψεων. Βλέπουμε στὴν ἀποψη τούτη ἓνα ἐπιβίωμα τοῦ Ἀναξαγόρα· ὅλα, δηλαδή, τὰ πράγματα δὲν εἶναι παρά ἓνα ἀμάλαγμα πρωτογενῶν στοιχείων, ὄχι πιά ὅμως σὲ βαθμὸν ἀπειρο, ἀλλὰ μονάχα τεσσάρων *ὁμοιομεριῶν*. Κατόπιν μιά προσπάθεια καταργήσεως αὐτοῦ τοῦ *δυϊσμοῦ τῆς κίνησης* ποὺ παραδέχεται ὁ Ἀναξαγόρας — ἐνέργειας τοῦ Νοῦ καὶ ἐπιθετικῆς κίνησης. Γιατί ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἶδε μὲ πολλὴ διαύγεια πῶς δυὸ ὄντα ἀπολύτως διάφορα δὲ μπορούνε ν' ἀσκή-

(1) « ὅταν δὲ πάλιν ὑπὸ τῆς Φιλίας συνίωσιν εἰς τὸ ἓν, ἀναγκαῖον ἐξ ἐκάστου τὰ μόρια διακρίνεσθαι πάλιν » Ἄριστ. Μεταφ. Α. 4. 985, 21. [Ἐμπεδ. Α. 37 (159, 56)]. (Π. τ. Μ.).

(2) ... « ἀλλὰ καὶ μίγνυσθαι φησιν, ὅσων οἱ πόροι σύμμετροι πρὸς ἀλλήλους εἰσίν. » (Ἄριστ. Περὶ γεν. καὶ φθ. Α. 8. 324, 26). [Ἐμπεδ. Α. 87 (171, 20)]. (Π. τ. Μ.).

(3) Πρβ: « Καὶ τὸ μὲν ἐν τὴν ἀνάγκην, ὕλην δὲ αὐτῆς τὰ τέτταρα ανοιχεῖα, εἶδη δὲ τὸ Νεῖκος καὶ τὴν Φιλίαν ». Ἄετ. I, 7, 28, [Ἐμπεδ. Α. 32, (159, 4)]. (Π. τ. Μ.).

σούν τὸ ἕνα ἐπάνω στὸ ἄλλο κανένα ἀποτέλεσμα συγκρουστικό. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ξαναβρῆ σ' ὁποιαδήποτε μορφή μεταγενέστερης κίνησης τὴν ἀρχικὴ αὐτὴ κινητήρια δύναμη, ἂν θεωρηθῆ πὼς ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος εἶναι οἱ μόνοι ἐπιδραστικοὶ παράγοντες, οἱ μόνες κινητήριες ἀρχές. Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς ἂν φανταστοῦμε τὴ φιλία ὡς τὴ μόνη ἐνεργητικὴ δύναμη, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ σύντομη ταυτόχρονη κίνηση ὅλα ἀκίνητοῦν ξανά. Ἄν φανταστοῦμε τὸ νεῖκος ὡς τὴ μόνη δραστηκὴ δύναμη, ὕστερ' ἀπὸ ἕναν ἀπόλυτο χωρισμὸ ὅλα θὰ ξαναγυρίσουν στὴν ἀκίνησια. Πρέπει, λοιπόν, οἱ δύο αὐτὲς βασικὲς ἀρχές νὰ βρίσκονται σὲ πάλι. Προσεγγίζει στὸ σημεῖο τοῦτο τὸν Ἡράκλειτο, ποῦ ὑμνοῦσε τὸν πόλεμο ὡς «τῶν πάντων πατέρα». Ἀλλ' ἂν οἱ δυνάμεις τους εἶναι ἰσοδύναμες καὶ ἡ ἐπίδρασή τους ταυτόχρονη, δὲν θὰ παραχθῆ καμμιά νέα κίνηση. Πρέπει, λοιπόν, νὰ ἐναλλάσσονται οἱ περίοδοι τῆς ἐπικράτησης τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου⁽¹⁾. Στὸν Σφαῖρο βασιλεύουν ἀρχικὰ ἡ ἀρμονία καὶ ἡ ἡρεμία· κατόπι τὸ μῖσος ἀρχίζει νὰ ταρασσεται καὶ τὰ πάντα σκορπιζονται σ' ὅλες τὶς διευθύνσεις· ὕστερα ἐπενεργεῖ ὁ ἔρωτας (ἢ Φιλία), δημιουργεῖται μιὰ δίνη, στὴν ὁποία τὰ στοιχεῖα συμφύρονται καὶ δημιουργοῦν τὰ διάφορα φυσικὰ ὄντα. Σιγὰ-σιγὰ τὸ μῖσος (νεῖκος) λιγοστεύει καὶ ὑποχωρεῖ στὸν ἔρωτα (φιλία), κλπ. Δὲν εἶναι ὅμως πολὺ καθαρὰ τὰ πράγματα αὐτοῦ μέσα· ἡ ἀναλογία τῆς φιλίας ἢ ἡ φιλία δημιουργεῖται στὴν ἀναλογία; Ἀπὸ ποῦ, λοιπόν, προέρχεται ἡ ἀναλογία; Προφανῶς, στὸν Ἐμπεδοκλῆ, ὑπάρχουν τὰ σπέρματα μιᾶς καθαρὰ ἀτομιστικῆς καὶ ὀλιστικῆς ἀντίληψης, ὅπως εἶναι λ.χ. ἡ θεωρία τῶν *τυχαίων σχηματισμῶν*, δηλαδή τῶν παράλογων καὶ δυνατῶν ὡστόσο συνδυασμῶν τῶν στοιχείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικὰ εἶναι καλῶς ἀρμονισμένα καὶ βιώσιμα. Δοθέντος ὅτι ἡ δύναμη τῆς φιλίας καὶ τοῦ νεῖκος δὲν μετρεῖται, ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὐσιαστικὰ δὲν ἐξηγεῖ τίποτε. Δὲν ξαίρει κανεὶς οὔτε ποῖα ἐπικρατεῖ ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς δυνάμεις, οὔτε κατὰ πόσον. Ἄλλωστε, δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀντιλήψεων τοῦ Ἐμπεδοκλῆ⁽²⁾. Ἡ

πολλαπλότητα τῶν πραγμάτων ἀποδίδεται τόσο στὴ φιλία ὅσο καὶ στὸ νεῖκος. Εἶναι ἀναντίρρητα πεσσιμισμὸς νὰ σκεπτόμαστε πὼς ἡ γῆ εἶναι μονάχα τὸ πεδίο τῆς ἐνεργείας μόνο τοῦ νεῖκος. Ἡ σκέψη αὐτὴ δὲν συμφωνεῖ διόλου μὲ τὴν ἀντίληψη μιᾶς παραδεισιακῆς ἐποχῆς τῆς ἀνθρωπότητος, οὔτε κἀν μὲ τὴν Κοσμογονία τοῦ Ἐμπεδοκλῆ. Ἡ περιοχὴ τοῦ τυχαίου δὲν καθορίζεται. Ἡ θεωρία τῶν ἀποροῶν προϋποθέτει ἕνα διάστημα κενό, ἀλλ' αὐτὸς τὸ ἀρνεῖται ὅπως ὁ Ἀναξαγόρας⁽³⁾. Ἀντίθετα, τὸ μεγαλεῖο του συνίσταται στὸ ὅτι ἔχει προπαρασκευάσει τὸν ἀδιάλλακτο ἀτομισμὸ· ἔχει ξεπεράσει κατὰ πολὺ τὸν Ἀναξαγόρα.

Ἀπέμενε ἀκόμη νὰ ἐξαχθῆ μιὰ φυσικὴ συνέπεια· νὰ ἀναχθῆ ἡ δύναμη αὐτὴ τῆς φιλίας καὶ τοῦ νεῖκος σὲ μιὰ δύναμη λανθάνουσα στὰ πράγματα. Ὁ Δημόκριτος ἔκρινε ἀρκετὸ ἂν παραδεχόταν τὸ βάρος καὶ τὸ σχῆμα. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ἔχοντας ἀνακαλύψει τὶς ἀποροές, θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχθῆ τὸ κενό, ὅπως ἔκαμε ὁ Δημόκριτος. Ἡ θεωρία τῆς γενέσεως τῆς προσαρμογῆς ἦταν ἐξαιρετικὰ πετυχημένη. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀνακάλυψε ὅλες τὶς βασικὲς ιδέες τοῦ ἀτομισμοῦ, δηλαδή τῆς βασικῆς θεωρίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στοὺς Ἀρχαίους, ποῦ, ἐκτεινόμενη μεθοδικά, ξεπερνᾷ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τῆς, ὅπως τὸ εἶδαμε στὶς νεώτερες φυσικὲς ἐπιστῆμες. Ἔτσι, στὴν ἀμίλλα μὲ τὸν Ἀναξαγόρα, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐπικρατεῖ ἀποφασιστικά. Σ' ἕνα μονάχα σημεῖο ἀψήφησε τὸν Ἀναξαγόρα χωρὶς νὰ τὸν νικήσῃ, θέτοντας τὶς ἀρχές τῆς φιλίας καὶ τοῦ νεῖκος γιὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ δυῖσμὸ τῆς κίνησης. Ὁ Ἀναξαγόρας δὲν εἶχε καταφύγει παρὰ μιὰ φορὰ καὶ μόνη στὴν ἀνεξήγητη βασιλεία τοῦ Νοῦ. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς παραδέχεται διαρκῶς μιὰ τέτοια βασιλεία, ἀνεξήγητη, ἀδιεξήγητη, ἀλογη, καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἱκανοποιεῖται διόλου. Ἄν ἀναχθῆ κάθε κίνηση στὴν ἐπίδραση ἀσύλληπτων δυνάμεων, στὴ ροπὴ καὶ στὴν ἀποστροφή, ἡ ἐπιστῆμη ἀναλύεται σὲ μαγεία.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς μένει ἀδιάκοπα σ' αὐτὸ τὸ ὄριο καὶ σχεδὸν σὲ κάθε πρᾶμα ἐμφανίζει αὐτὴ τὴν ἀμφίβολη ὄψη. Γιατρὸς ἢ μάγος, ποιητὴς ἢ ρήτορας, θεὸς ἢ ἀνθρώπος, σοφὸς ἢ καλλιτέχνης, πολιτικὸς ἄνδρας ἢ ἱερέας, Πυθαγόρας ἢ Δημόκριτος, κυμαίνεται ἀνάμεσα στὰ δύο. Εἶναι ἡ πιὸ

⁽¹⁾ Πρβ.: Ἄετ. II, 4, 8 (Δοξ. 331) Ἐ. τὸν κόσμον φθείρεσθαι κατὰ τὴν ἀντεπικράτειαν τοῦ Νεῖκος καὶ τῆς Φιλίας. [Ἐμπεδ. 52 (161, 45)] — Σιμπλ. περὶ οὐρανοῦ, 293, 18: «οἱ δὲ ἐναλλάξ γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι τὸν αὐτὸν καὶ πάλιν γενόμενον πάλιν φθείρεσθαι (δηλ. τὸν κόσμον) λέγουσι, καὶ ἀίδιον εἶναι τὴν τοιαύτην διαδοχὴν, ὡσπερ Ἐ. τὴν Φιλίαν λέγων καὶ τὸ Νεῖκος παρὰ μέρος ἐπικρατοῦντα τὴν μὲν συνάγειν τὰ πάντα εἰς ἕν καὶ φθείρειν τὸν τοῦ Νεῖκος κόσμον καὶ ποιεῖν ἐξ αὐτοῦ τὸν Σφαῖρον, τὸ δὲ Νεῖκος διακρίνειν πάλιν τὰ στοιχεῖα καὶ ποιεῖν τὸν τοιοῦτον κόσμον» [Ἐμπεδ. Α. 52 (161, 46)] (Π. τ. Μ.).

⁽²⁾ Πρβ. καὶ Θεοφρ. Περί αἰσθ. I ff. 13 [Ἐμπ. Α. 86 (169, 14)] «ἐπειτα ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐμψόχοις τί μᾶλλον αἰσθῆσεται τὸ ἐν τῷ ζῳῷ πῦρ ἢ τὸ ἐκτός, εἴπερ ἕναρ-

μόττουσιν ἀλλήλοις; ὑπάρχει γὰρ καὶ ἡ συμμετρία καὶ τὸ ὅμοιον. ἔτι δὲ ἀνάγκη διαφορὰν τινα ἔχειν, εἴπερ αὐτὸ μὲν μὴ δύναται συμπληροῦν τοὺς πόρους, τὸ δ' ἐξωθεν ἐπεισιόν· ὡστ' εἰ ὅμοιον ἦν πάντη καὶ πάντως, οὐκ ἂν ἦν αἰσθησις. ἔτι δὲ πότερον οἱ πόροι, κενοὶ ἢ πλήρεις; εἰ μὲν γὰρ κενοὶ συμβαίνει διαφρονεῖν ἑαυτῷ· φησὶ γὰρ ὅλως οὐκ εἶναι κενόν· εἰ δὲ πλήρεις, αὖτις ἀισθάνοιτο τὰ ζῳα' δῆλον γὰρ ὡς ἐναρμόττει, καθάπερ φησὶ, τὸ ὅμοιον». (Π. τ. Μ.).

⁽³⁾ Βλ. ἀνωτ.: «φησὶ γὰρ ὅλως οὐκ εἶναι κενόν». (Π. τ. Μ.).

παρδαλή μορφή τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας· θέτει τέρμα στὴν ἐποχὴ τοῦ μύθου, τῆς τραγωδίας, τοῦ ὀργιασμοῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀνακλύπει σ' αὐτόν ἢ εἰκόνα τοῦ νεώτερου Ἑλληνα, τοῦ δημοκράτη, τοῦ

ρήτορα, τοῦ ὀρθολογιστῆ, τοῦ δημιουργοῦ ἀλληγοριῶν, τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐπιστήμης. Δυὸ αἰῶνες ἀντιμάχονται σ' αὐτόν· εἶν' ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ὁ ἀγωνιστής. (XIX, σ. 189-201).

(Ἀκολουθεῖ)

JULES LAFORGUE

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ ΥΠΕΡΤΡΟΦΙΚΟΥ *

Εἶναι ἀπὸ πάθος καρδιακὸ
ποῦ πέθανε, μοῦ εἶπε ὁ γιατρός,
τερ - λαν - λα - ρί!
ἢ μάνα μου ἢ φτωχὴ
καὶ πὼς θὰ πάω κ' ἐγὼ κοντὰ
μαζί της νὰ πλαγιάσω ἐκεῖ!
Ἀκούω ἢ καρδιά μου νὰ χτυπᾶ,
εἶναι ἢ μαμά ποῦ με καλεῖ!

Στοὺς δρόμους με γελοῦν γιὰ τὸ
ἄθλιο σουλούπι μου, ἄχ! αὐτό,
λα - ρι - λα - τού!
σὰ μέθυσου παιδιοῦ
σὲ κάθε βῆμα, ἄχ! Θεέ μου, πιά
πνίγομαι ἐδῶ, τρεκλίζω, ἐκεῖ!
Ἀκούω ἢ καρδιά μου νὰ χτυπᾶ,
εἶναι ἢ μαμά ποῦ με καλεῖ!

Ἄ! ὄλα στὸν κόσμο εἶνε κακά,
ἐξὸν τῆς δύσης ἢ καρδιά,
τιρ - λαν - λα - ρί!
καὶ ἢ μάνα μου ἢ φτωχὴ,
κ' ἐγὼ νὰ πάω πιά θέλω ἐκεῖ
νὰ κοιμηθῶ με αὐτὴ μαζί...
Χτυπᾶ ἢ καρδιά μου, πὼς χτυπᾶ...
Πές μου, σὺ με καλεῖς, Μαμά;

Γι' αὐτὸ στοὺς κάμπους τριγυρνῶ
κατὰ τὶς δύσεις νὰ θρηνῶ,
λα - ρι - λα - τό!
εἶναι πολὺ κουτό!
Ὁ ἥλιος, δὲν ξέρω, σὰν καρδιά
μοῦ φαίνεται, ποῦ ρέει πολὺ!
Ἀκούω ἢ καρδιά μου νὰ χτυπᾶ,
εἶναι ἢ μαμά ποῦ με καλεῖ!

Ἄχ! τὴν καρδιά μου ποῦ σκάζει ἂν
ἤθελε αὐτὴ ἢ μικρούλα κάν,
τρα - λα - ρι - λό!
ναί! Ἄχ, εἶμαι ἐγὼ
θλιμμένος καὶ χλωμὸς πολὺ!
Αὐτὴ χαρὰ ἔχει καὶ ὁμορφιά!
Ἀκούω ἢ καρδιά μου νὰ χτυπᾶ,
εἶναι ἢ μαμά ποῦ με καλεῖ!

Μεταφρ. ΚΛΕΑΡΧΟΣ ΣΤ. ΜΙΜΙΚΟΣ

(*) Σημείωμα γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ ἄλλα ποιήματά του μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν κ. Κλ. Στ. Μιμικό, βλ. σὲ τεύχος 358.

